

Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000)

Litwa obecnie jest fenomenem pod względem liczby szkół z polskim językiem nauczania poza Polską. Władze litewskie, zarówno komunistyczne, jak i państwa niepodległego, prawnie zaakceptowały szkolnictwo polskie w swoim kraju, lecz stan rzeczywisty jest odmienny od prawnego. W drugiej połowie XX wieku szkolnictwo polskie musiało walczyć o swoje przetrwanie początkowo z rusyfikacją, później zaś (faktycznie do dziś) z lituanizacją. Użycie rzeczownika „walka” w tym wypadku wydaje się w zupełności zasadne, bowiem oznacza on nie tylko walkę z bronią w rękę, lecz również upominanie się o swoje prawa, głoszenie własnych poglądów, protest przeciw decyzji narzucanych przez władze oświatowe. Rodzice także podejmują walkę wewnętrzną przy wyborze szkoły dla swoich dzieci, bowiem są świadomi wagi tej decyzji, która będzie miała wielki wpływ na ich dorosłe życie. Zatem biorąc pod uwagę te wszystkie czynniki, można stwierdzić, że walka o polskie szkoły to walka o przyszłość dzieci, o swoją tożsamość.

Po włączeniu Litwy w skład ZSRR władze republiki konsekwentnie dążyły do zmniejszenia liczby szkół polskich, dlatego też zaczęto je nagminnie zamykać. Pod koniec lat 40. dominowała tendencja otwierania szkół z litewskim językiem nauczania także w tych miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska. Niektórzy sekretarze rejonowych organizacji partyjnych argumentowali to tym, że nie ma tam Polaków, ale tylko *Litwini mówiący po polsku*¹. Te poczynania partyjnych władz litewskich spotkały się z oporem ze strony rodziców Polaków, którzy odmawiali posyłania dzieci do szkół litewskich². Jedną z przyczyn był zupełny brak znajomości języka litewskiego. Polacy

---

¹ *Mokyklos su dėstomąjā lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimai dėl padieties buvusiame Vilniaus Krašte*, Lietuvos Ypatingasis Archyvas (LYA), f. 16895, ap. 2, k. 3.

² Aleksander Srebrakowski, *Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944–1991*, „Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu”, pod red. Jana Mazura, Lublin 1992, s. 57.

na Wileńszczyźnie nie widzieli wcześniej potrzeby poznania tego języka, zresztą tak odmiennego od polskiego, z dziada pradziada mówili tu po polsku, w języku dla wszystkich zrozumiałym.

Pozwolenie na kształcenie po polsku

Pozostali na Litwie Radzieckiej Polacy, których nie dotknęły repatriacje, zesłania, mordy³, wykazali się niezwykłą aktywnością w walce o swoje prawa. Rodzice pisali do komitetów centralnych w Wilnie i Moskwie skargi z powodu zamykania szkół polskich oraz prośby o zezwolenie nauczania dzieci w języku ojczystym, pukali do niejednych drzwi rządowych, wysyłali delegacje, chociaż byli świadomi tego, że może im za to grozić więzienie lub zesłanie na Sybir. Nie udało się dotrzeć do dokumentów potwierdzających te działania, pomimo że wielu badaczy historii i naukowców penetrowało archiwa. Przetrawała jednak pamięć o tych wydarzeniach i okolicznościach dzięki opowiadaniom świadków, dzisiaj już nieżyjących. Pomimo istnienia realnego niebezpieczeństwa, działania te spowodowały interwencję KC WKP(b), który na początku lat 50. „łaskawie” zezwolił na otwarcie na Litwie sieci szkół z polskim językiem nauczania w miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska.

Przeciwnikami takiego postanowienia byli m.in. sekretarze niektórych rejonowych organizacji partyjnych, a także przewodniczący Rady Ministrów Litewskiej SRR Mečys Gedvilas oraz przewodniczący Rady Najwyższej Litewskiej SRR Justas Paleckis, który proponował otwieranie wyłącznie początkowych szkół z polskim językiem wykładowym, ażeby „nie przekształcić obwodu wileńskiego w całkowicie polski kraj”, gdyż jego zdaniem, „jest to problem polityczny, należy

---

³ Z terenu Litewskiej SRR wysiedlono w głąb ZSRR 148 tys. Polaków spośród 375,6 tys. zarejestrowanych do wyjazdu. Z terenów Litwy Kowieńskiej wyjechało ok. 2 tys. Polaków. Zob. *Polacy. Okres 1944/45–1947*, „Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski”, pod red. Witolda Sienkiewicza, Grzegorza Hryciuka, Warszawa 2008. Masowe deportacje obywateli państw nadbałtyckich i Polaków zamieszkałych na Wileńszczyźnie na Syberię, do Komu, Kraju Krasnojarskiego miały miejsce w czerwcu 1944 r. Źródło: Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, <http://nck-prod.laboratorium.ee/media/attachments/273523/deportacje> [dostęp: 13.03.2017].

go zbadać teoretycznie”⁴. Decydującą rolę odegrała „rekomendacja” władz moskiewskich, która nie tylko nie zignorowała potrzeb dużego i zwartego skupiska mniejszości narodowej w tym kraju, ale dała ograniczoną, ale jednak „swobodę” działania Polakom na Litwie. Tym samym odwróciła uwagę od siebie w stronę mniejszości polskiej jako bezpośredniego „zagrożenia” dla Litwinów. Do poparcia tej decyzji był zmuszony również Antanas Sniečkus, ówczesny I sekretarz KC KPL. Wobec zaistniałej sytuacji władze litewskie musiały zezwolić na otwieranie i działalność szkół polskich.

Przykładem myślenia Litwinów, którzy budowali państwo litewskie po I wojnie światowej i prowadzili aktywną działalność w czasach Litwy Radzieckiej, kształtując poglądy kolejnych pokoleń rodaków, dla których Polacy byli często największym wrogiem odrodzonej Litwy, może być fragment dokumentu „Myśli z okazji 39. rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej” autorstwa Antanasa Žukauskasa-Vieniuolis⁵:

(...) Od pewnego czasu w naszym Kraju Wileńskim zaczęto masowo zamykać szkoły litewskie, a na ich miejscu masowo otwierać polskie i przemocą, poprzez Kościół i szkołę, polonizować najbardziej litewskie rejony Kraju Wileńskiego. Oto w tym kraju tylko przed 1955 r. zamiast szkół litewskich utworzono 367 polskich szkół średnich, siedmioletnich i początkowych. Ta sieć szkół polskich była planowana i konsekwentnie rozciąga się ją na tereny zamieszkałe przez Litwinów i dalej (...). Nawet w tych miejscowościach, gdzie w czasach Polski burżuazyjnej, kiedy szowinistyczna polonizacja była prowadzona w jak najszerszym stopniu, działały jeszcze szkoły litewskie...⁶.

W latach 1950–1952 aż w 297 szkołach wprowadzono język polski jako wykładowy, natomiast w 33 szkołach z litewskim i rosyjskim językiem nauczania zostały otwarte klasy polskojęzyczne dla uczniów narodowości polskiej⁷. W pierwszej połowie tego dziesięciolecia w klasach i

---

⁴ *Mokyklos su dėstomąjį lietuvijų ir lenkų kalba. Ištraukos...*, dz. cyt., k. 9.

⁵ Antanas Žukauskas, pseudonim literacki Vieniuolis – litewski pisarz prozaik, dramaturg, muzealnik, farmaceuta, społecznik.

⁶ Nastazija Kairiūkštytė, *1956 m. rūpesčiai dėl lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte, „Kultūros barai”*, Vilnius 1989, nr 8, s. 49–50.

⁷ Eugeniusz Uszpalewicz, *Więcej uwagi szkołom z polskim językiem wykładania, „Czerwona Gwiazda”*, 6 maja 1953, nr 106.

szkołach z polskim językiem wykładowym uczyło się 27 000 uczniów, co stanowiło 7% wszystkich uczniów Litwy⁸. Do kształcenia kadry pedagogicznej do tych szkół zostało zreorganizowane Seminarium Nauczycielskie w Trokach⁹ oraz powstał nowy Instytut Nauczycielski w Nowej Wilejce¹⁰. Powołano polskie redakcje w litewskich wydawnictwach państwowych, w których w tym okresie wydano najwięcej książek (głównie podręczników szkolnych) w języku polskim pod względem tytułów, nakładu i procentowego udziału w stosunku do późniejszych dziesięcioleci, łącznie z końcem XX w.¹¹. Władze socjalistycznej Litwy zakładały, że Wileńszczyzna będzie obszarem rolniczym „żyjącym” stołeczne Wilno, dlatego w 1953 r. powstało Wileńskie Agrozoo-technikum z polskim językiem nauczania. Po szkole podstawowej (wtedy 8-klasowej) młodzież mogła zdobyć tu zawód agronoma lub zootechnika oraz wykształcenie średnie.

Kiedy pojawiła się możliwość nauczania dzieci w języku ojczystym, rodzice zaczęli zabierać swoje dzieci z klas rosyjskich i litewskich i posyłać je do nowo powstałych szkół i klas polskich. Wielu nauczycieli polonistów, którzy poprzednio uczyli innych przedmiotów, w 2. połowie lat 50. zaczęło ponownie pracować zgodnie ze swoją specjalizacją, czyli nauczać języka polskiego i literatury. Władze sowieckie i litewskie traktowały to jako demonstrowanie patriotyzmu, co nie było postrzegane przychylnie. Dlatego odgórnie kontrolowano sposób i treści przekazywane uczniom w tych szkołach. Doświadczeni nauczyciele Polacy jednak zawsze znajdowali okazję do przekazania uczniom polskich tradycji i kultury. Nigdy nie zapomniano, zwłaszcza jeżeli wychowawcami byli przedwojenni nauczyciele, o obchodach Świąt Wielkanocnych, Bożego Narodzenia, potajemnym przełamaniu się opłatkiem. Niejedna nauczy-

---

⁸ Józef Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, „Szkoly polskie w Republice Litewskiej”, pod red. Jana Sienkiewicza, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, Wilno 2009, s. 12.

⁹ Zob. Danuta Kamilewicz-Rucińska, *Być nauczycielem Polakiem na Litwie. Kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)*, Olsztyn 2010, s. 15–19, 33–97.

¹⁰ Danuta Kamilewicz-Rucińska, *Instytut Nauczycielski – miejsce odrodzenia inteligencji polskiej na Litwie*, Studium Vilnense A, vol. 12, Vilnius 2015, s. 52–57.

¹¹ Łącznie w latach 1947–1949 wydano 5 tytułów polskich, natomiast w 1950 r. – 15, 1951 r. – 99, 1952 r. – 118, 1953 r. – 142, 1954 r. – 172. W 1953 r. wydawane książki w języku polskim stanowiły 10,64% ogólnego wydawnictwa książek na Litwie. Józef Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, dz. cyt., s. 12.

cielka śpiewała z uczniami kolędy polskie i malowała wielkanocne pisan-ki, pomimo że groziło to zwolnieniem z pracy lub przeniesieniem do innej szkoły. W pracowniach języka polskiego obok portretów Lenina, herbu ZSRR lub innych obowiązujących plakatów zawsze było miejsce na słowa, które podkreślały wagę i znaczenia języka ojczystego.

W okresie otwierania szkół polskich w niektórych miejscowościach przestały działać otwarte tu wcześniej klasy litewskie. Wywołało to, oczywiście, oburzenie ze strony inteligencji litewskiej, która zareagowała na to pismami do I sekretarza KC KPL Antanasa Sniečkusa¹². Wyrażano w nich niezadowolenie i wręcz oburzenie z powodu polonizacji Wileńszczyzny, z której (ich zdaniem) prawdziwi Polacy wyjechali podczas repatriacji, pozostali zaś tylko ludzie mówiący po polsku, którzy są pod wpływem sił reakcyjnych Kościoła i obszarników. Tak więc od momentu pozwolenia na otwarcie szkół polskich do czasu, kiedy ich liczba zaczęła powoli zmniejszać się, minęło zaledwie jedno pięćciolecie. Spadek liczby szkół polskich na Wileńszczyźnie odnotowano już w roku szkolnym 1955/1956. Przytaczana w dokumentach partyjnych statystyka z końca lat 50. wykazuje, że w siedmiu rejonach zamieszkałych w większości przez ludność narodowości polskiej, Litwini stanowili 13,4%, naukę w języku litewskim pobierało 16% dzieci. Odpowiednio Polacy stanowili 74,5%, a w klasach z polskim językiem nauczania uczyło się 66% dzieci¹³.

Powszechna rusyfikacja

Już pod koniec lat 50. język rosyjski stał się wszechobecny, panował w urzędach, radiu, telewizji, prasie, kulturze, w kształceniu zawodowym i wyższym, wreszcie – w życiu codziennym. Był to skutek przymusowej kolektywizacji, deportacji na Sybir oraz masowego napływu z głębi Rosji różnego rodzaju urzędników, kierowników zakładów, kolchozów i sowchozów, specjalistów, przedstawicieli władzy sowieckiej i partyjnej. Język rosyjski stał się podstawowym językiem porozumienia się między ludnością miejscową a „naczalstwem”¹⁴.

---

¹² *Mokyklos su dėstomąją lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos...*, k. 82–118.

¹³ Tamże, k. 49.

¹⁴ Piotr Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Litwie w XX w.*, „Przegląd Wschodni”, 1991, t. I, z. 3, s. 472.

Sieć szkół z rosyjskim językiem nauczania rozrastała się w zadziwiającym tempie. Na początku lat 60. szkoły rosyjskie stanowiły 60% wszystkich szkół na Litwie. Polacy próbowali temu się sprzeciwić, co potwierdzają dokumenty archiwalne KC KP Litwy, w których informuje się, że Polacy z rejonów graniczących z Białoruską SRR przeciwstawiają się oddawaniu dzieci do szkół rosyjskich zgodnie z zasadą: „Polska wiara – polski język – polska szkoła”¹⁵. Jednakże rodziców z rodzin polskich zaczęły ogarniać obawy co do przyszłości ich dzieci: czy warto je posyłać do szkoły polskiej, skoro dalsze kształcenie zawodowe lub wyższe będzie odbywało się w języku rosyjskim lub litewskim, w miejscu pracy też trzeba będzie posługiwać się tymi językami, a nie polskim? Czy dzieci poradzą sobie z tym, czy się odnajdą, czy dadzą radę uczyć się trzech języków obcych jednocześnie – wszyscy, a nie tylko najzdolniejsi? Pod wpływem takich rozterek niektórzy zdecydowali się na posyłanie swoich latorośli do szkół rosyjskich, ponieważ ten język, należący do tej samej grupy językowej, był bardziej bliski i zrozumiały dla Polaków, poza tym wówczas nic nie wskazywało na to, że takie mocarstwo jak ZSRR może się rozpaść.

W latach 60. na Litwie istniało ponad 300 polskich szkół¹⁶, w których uczyło się 18 tys. uczniów. Liczba dzieci w klasach polskich zmniejszała się i wszystko wskazywało na to, że ta tendencja będzie wzrastała.

Młodzież polska nadal mogła zdobywać kwalifikacje oraz wykształcenie w ojczystym języku polskim w agrozoo technikum w Białej Wacie (w 1975 r. zostało ono połączone z gospodarstwem doświadczalnym i przybrało nazwę Wileńskiego Sowchozu-Technikum), w Wileńskiej Szkole Pedagogicznej w Nowej Wilejce, która przygotowywała wychowawców placówek przedszkolnych, a także w Instytucie Nauczycielskim w Nowej Wilejce, który do 1961 r. na czterech wydziałach – historycznym, przyrodniczym, humanistycznym i matematyczno-fizycznym – przygotowywał nauczycieli do szkół z polskim językiem nauczania, a na podstawie rozporządzenia Państwowego Komitetu Kształcenia Wyższego i Średniego Specjalnego od roku akademickiego 1961/

---

¹⁵ *Mokyklos su dėstomąją lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos...*, k. 44.

¹⁶ Ryszard Jan Kuźmo, *Starsza generacja polskiej inteligencji wileńskiej promotorem tradycji i kultury polskiej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, t. III, Wilno 2004, s. 137.

1962 stał się częścią Wileńskiego Państwowego Instytutu Pedagogicznego¹⁷. Dzięki tej uczelni liczba inteligencji polskiej na Litwie zaczęła stopniowo się odbudowywać, a właściwie powstawać od nowa. Były to jednak jedyne ośrodki kształcenia, w których młodzież po szkole polskiej mogła kontynuować naukę w języku ojczystym.

W 1970 r., w niespełna 20 lat od momentu „wznowienia” działalności szkół polskich na Litwie, liczba uczniów w szkołach polskich zmniejszyła się o 9 tys., co stanowiło już jedynie 4% ogólnej liczby uczniów Litwy, liczba zaś uczniów w klasach rosyjskich zwiększyła się o 25 tys., litewskich – 103 tys., stanowiąc odpowiednio 12% i 84%¹⁸.

Liczba uczniów w szkołach polskich ciągle się zmniejszała, co było skutkiem konsekwentnie prowadzonej polityki państwa sowieckiego, wcielającej teorię „stapiania się narodów w jeden naród radziecki”. Nauczanie w szkołach było prowadzone z podręczników tłumaczonych z języka rosyjskiego, które były dostosowane do kształtowania wielkomocarstwowych uczuć. Brakowało kontaktów naukowych, które były nie dość, że mocno ograniczone, to jeszcze zawężone prawie wyłącznie do obszaru ZSRR. Brak więzi z Macierzą jedynie pogłębiał proces wy-narodowienia i prowadził do zaniku perspektyw nauczania w języku polskim. Sytuację Polaków utrudniała również skromna ich reprezentacja w instytucjach rządzących, które były ukierunkowane na rusyfikację, a element języka ojczystego był wykorzystywany do szerzenia sowietyzacji¹⁹.

Nie zważając na sytuację, panującą nie tylko w szkolnictwie, lecz też w życiu społecznym Polaków, Litwinów oraz innych narodowości zamieszkujących terytorium ówczesnej Litewskiej SRR, nauczyciele, którzy pracowali w szkołach polskich, wykonywali swoją pracę z całym oddaniem. W szczególności poloniści poświęcali wiele czasu na angażowanie uczniów do udziału w życiu kulturalnym szkoły. Obok nauczania obowiązkowych wierszy, piosenek, przemówień w duchu radziecko-komunistycznym, tworzyli oni zespoły artystyczne, kółka literackie i

---

¹⁷ *Direktoriusis įsakymų knyga*, VPUA (Vilniaus Pedagoginio Universiteto Archyvas), NVMIF (Naujosios Vilnios Mokytojų Fakultetas), f. 2, ap. 2, b. 43, įsak. Nr 47.

¹⁸ Józef Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, dz. cyt., s. 13.

¹⁹ Irena Mikłaszewicz, *Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija”, 2007, t. XIV, s. 175–183.

dramatyczne, których członkowie śpiewali pieśni, tańczyli tańce ludowe, recytowali wiersze i prozę, wystawiali przedstawienia i sztuki autorów polskich, klasyków i współczesnych.

Nie wszyscy rodzice byli przekonani o tym, że posyłając swoje dziecko do szkoły polskiej, postępują słusznie. Rzadko, ale zdarzały się przypadki, kiedy w trakcie nauki uczeń z klasy polskiej przechodził do klasy rosyjskiej lub litewskiej. Uczniowie, wychowankowie szkół polskich, czuli się nie tylko pewnie, bezpiecznie, ale byli dumni, szcycili się tym, że są Polakami i chodzą do takiej szkoły.

Czas odrodzenia

Od początku lat 80. do 1988 r., szczytu procesu rusyfikacji, sytuacja w szkolnictwie polskim na Litwie nie tylko nie ulegała zmianie, ale jej kryzys ciągle się pogłębiał. W szkołach i klasach litewskich uczyło się 82,2% uczniów, ich liczba w klasach rosyjskich wzrosła do 15,8% ogółu młodzieży szkolnej w republice, co stanowiło znacznie wyższy procent niż odsetek zamieszkałych na Litwie Rosjan. Nadal malała liczba uczniów klas polskich, w 1988 r. osiągnęła ona najniższy poziom – 9 995 osób. Było to 2,7 razy mniej niż przed 35 laty. Liczba maturzystów w porównaniu z 1975 r. zmniejszyła się o 37%, z 756 do 476 osób. Uczniowie szkół polskich stanowili jedynie 2% uczniów Republiki Litewskiej w stosunku do 7-procentowego udziału ludności polskiej²⁰.

Zapoczątkowana w 1985 r. przez Michaiła Gorbaczowa *pieriestrojka* stała się katalizatorem świadomości narodowej w republikach radzieckich, przede wszystkim bałtyckich i zakaukaskich, doprowadzając do rozpadu ZSRR razem z systemem innych socjalistycznych państw satelickich. Obywatele Litwy zaryzykowali pierwsi i zgłosili swój sprzeciw wobec rządzącej sowieckiej władzy komunistycznej. A właściwie to najpierw wśród Polaków mieszkających na Litwie obudziły się nadzieje na demokratyczne przemiany w życiu społecznym. W maju 1988 r. założyli oni Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie (SSKPL), które po niespełna roku na zjeździe w dn. 15–16 kwietnia zostało przekształcone w Związek Polaków na Litwie. Za przykładem polskiej mniejszości poszli Litwini, zakładając w celu

---

²⁰ Józef Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, poz. cyt., s. 13.

poparcia przebudowy systemu radzieckiego w czerwcu tegoż roku Sąjūdis (Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis), nieformalne stowarzyszenie społeczne, które wkrótce zaczęło opowiadać się za niepodległością Litwy.

SSKPL stało się motorem, który natchnął do działania i obudził świadomość narodową Polaków na Litwie. Zgodnie ze statutem członkiem nowo powstałej organizacji o biało-czerwonych barwach mógł być każdy, kto deklarował chęć przyczyniania się własną pracą do realizacji jego celów i zadań, które zakładały: krzewienie i popieranie języka i kultury polskiej, kształtowanie świadomości narodowej rodaków, prezentowanie osiągnięć Polaków na Litwie, przeciwstawianie się wszelkiego rodzaju narodowościowym uprzedzeniom i animozjom, popieranie polskojęzycznego szkolnictwa, pielęgnowanie pamięci historycznej, krzewienie twórczości literackiej i artystycznej²¹. Dzięki entuzjazmowi to polskie „pospolite ruszenie” zaowocowało powstaniem sieci kół Stowarzyszenia, które zaczęły masowo powstawać na terenie całej Wileńszczyzny.

Staraniem powołanego do życia w maju SSKPL już jesienią na studia do Polski wyjechała pierwsza po wojnie 17-osobowa grupa absolwentów szkół polskich. Latem następnego roku Ministerstwo Oświaty Litwy po raz pierwszy skierowało 10-osobową grupę nauczycieli na kursy polonijne do Lublina. Powołano 12-osobową Radę Dyrektorów Szkół Polskich przy Ministerstwie Kultury i Oświaty Litwy oraz 30-osobową Radę Metodyczną w celu uzgodnienia kwestii programowych i zagadnień treści nauczania szkoły polskiej na Litwie. Dzięki ich staraniom w szkołach polskich zezwolono na fakultatywne nauczanie historii Polski, z programu przedmiotu „Literatura” usunięto literaturę litewską i włączono ją do programu przedmiotu „Język litewski i literatura”, opracowano nowe programy nauczania i podręczniki oraz „Podstawowe kierunki przebudowy polskiej szkoły ogólnokształcącej na Litwie”²².

Do klas polskich zaczęły „powracać” dzieci z rodzin polskich. Jeżeli w 1988 r. w klasach pierwszych w szkołach polskich uczyło się 1 030

---

²¹ *Zatwierdzony uchwałą prezydium Litewskiego Funduszu Kultury, protokół nr 6 z dn. 16 czerwca 1988 r. Statut Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie, „Czerwony Sztandar”, 09.09.1988.*

²² *Józef Kwiatkowski, Szkolnictwo polskie... , s. 15.*

uczniów, to w 1989 r. było ich 1 624, rok później – 1 831. Dzieci polskie pod koniec lat 80. stanowiły 2,16% ogólnokrajowej liczby pierwszoklasistów, w 1993 r. – już 4,23%²³.

Lituanizacja szkolnictwa polskiego

Koncepcja przebudowy szkół narodowościowych, która pojawiła się na początku ruchu odrodzenia państwa litewskiego, a także idea przebudowy szkoły polskiej opartej na ścisłym powiązaniu z językiem ojczystym, narodową kulturą i tradycją, ugruntowaniu polskiej tożsamości narodowej, niestety, nie zostały urzeczywistnione, gdyż nowo powołane władze niepodległej Litwy zmieniły swoje wcześniejsze poglądy²⁴. Poza tym rozpoczęto przekształcać szkoły polskie w litewskie. Sekretarz KC KP Litwy do spraw ideologicznych nakazał rozesłać do wydziałów oświaty opracowane zalecenia w sprawie reorganizacji oświaty na Wileńszczyźnie, polegające m.in. na tym, aby istniejące w roku szkolnym 1988/1989 rosyjsko-litewsko-polskie szkoły oraz poszczególne polskie klasy w szkołach niepolskich, przekształcić w litewskie, a język polski wykładać w nich tylko jako obcy²⁵.

Lata niepodległej Republiki Litewskiej to lata reform i ciągłego zwalczania szkolnictwa polskiego. Stosowanej taktyki antypolskiej nie ukrywano nawet w wypowiedziach publicznych. V. Banaitis pisał: „Nie trzeba będzie zamykać innojęzycznych szkół – niech tylko szkoła litewska stworzy mniejszości narodowej takie możliwości, jakich nie da im innojęzyczna...”²⁶. Taką taktykę na Wileńszczyźnie stosowano powszechnie. Po 1990 r. zróżnicowano podporządkowanie szkół – polskie i rosyjskie szkoły przeszły do gestii samorządowych, a litewskie – rządowych. Różnica z tego wynikała ogromna. Szkoły litewskie odnawiano od podstaw lub budowano nowe, z fontannami, basenami, nowymi klasami komputerowymi, pełnym wyposażeniem pracowni. Samorządów

---

²³ Tamże.

²⁴ *Lietuvos švietimo koncepcija*, Lietuvos Respublikos Kultūros ir Švietimo Ministerija, Vilnius 1992, <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm> [dostęp: 29.03.2017].

²⁵ Zbigniew Balcewicz, *Sześć i pół roku pomiędzy młotem a kowadłem*, „Kurier Wileński”, 30.06.2003.

²⁶ Banaitis Valdas, *Kaip įveikti tą, kas skiria lietuvį nuo kitakalbio?* (Jak zwalczyć to, co różni Litwiną od mówiącego w innym języku?), „Lietuvos Rytas”, 11.02.1998.

nigdy nie było stać na sponsorowanie szkół, które ostatecznie pozostały takie, jakie były przy władzy sowieckiej.

Pozostając wiernymi swojej polityce prowadzonej przeciwko Polakom, władze litewskie zarządziły w 1989 r. zakładanie szkół litewskich tam, gdzie nie ma Litwinów – była to dokładna powtórka z końca lat 40. Szybko wznoszono nowe, świecące bielą gmachy litewskich szkół w miejscowościach, gdzie mieszkali Polacy (np. Ławaryszki, Jęczmieniszki, Korwie). Były to szkoły otwierane dosłownie dla kilku osób, które po paru latach wegetacji zostały zamknięte. Przykład okoliczności otwarcia litewskiej szkoły w Starym Siole, do której siłą ściągano uczniów, urósł do symbolu brutalności, przekupstwa, bezużytecznego trwonienia pieniędzy państwowych (i podatników), metod lituanizacji ludności polskiej za wszelką cenę..

Na początku lat 90. zaszły duże zmiany w szkolnictwie litewskim, m.in. zrezygnowano z lekcji w sobotę i ferii jesiennych dla klas starszych szkoły średniej, przestały obowiązywać mundurki, wprowadzono nieobowiązkowy przedmiot – religię, zamiast którego można wybrać estetykę lub plastykę. Egzamin maturalne podzielono na dwa poziomy (A – państwowy i B – szkolny), egzamin maturalny z języka litewskiego przybrał formę pisemną i ustną; wprowadzono nauczanie profilowane; zmienił się system oceny pracy uczniów – pięciopunktowy system oceny zmieniono na dziesięciopunktowy²⁷.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Oświaty i Nauki RL od 1999 r. została wprowadzona akredytacja szkół²⁸, czyli system oceny jakości kształcenia, oraz wymagania dotyczące liczby uczniów w klasach. W rezultacie 19 placówek spośród 44 polskich szkół średnich groziło obniżenie statusu do poziomu szkoły podstawowej, czyli dziesięcioletniej, 25 zaś szkołom podstawowym z 41 szkół – do poziomu

---

²⁷ *Tautinių mažumų sekmadienės mokyklos, mokslo metai 1998/99* (Niedzielne szkoły mniejszości narodowych, rok szkolny 1998/99), Lietuvos Respublikos vyriausybės tautinių mažumų įstatymas, Žin. (Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios) 1991, nr 4-117; Janina Lisiewicz, *Szkoła bez większych zmian*, „Kurier Wileński”, nr 165, 1992; Czesława Janawicziene, *W mundurkach czy bez?*, „Kurier Wileński”, nr 182, 1992.

²⁸ *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl moksleivių kėlimo į aukštesnę klasę tvarkos* (Rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej 11 X 1999 r., nr 1091 w sprawie promowania uczniów do klas wyższych), V.Ž. (Valstybės žinios) 1999, nr 86.

szkoły początkowej. Samorządy rejonów wileńskiego i solecznickiego dokładali wszelkich starań, aby zachować były status zagrożonych szkół. Wobec braku odpowiedniej liczby uczniów w szkołach dwu- i trójjęzycznych łączono klasy przedmaturalne z maturalnymi, w których język litewski stawał się podstawowym językiem nauczania. Nie było to jednak rozwiązanie na dłuższą metę. Uznano, że aby polskie szkolnictwo na Litwie mogło dalej istnieć i rozwijać się, najistotniejsze byłoby obniżenie pułapu liczby uczniów w klasach. Pozostałe ustalone wymagania szkoły polskie ubiegające się o akredytację spełniały.

Ocenia się, że na Litwie około 35–40 tys. dzieci i młodzieży pochodzących z polskich rodzin, z których 21 913 uczęszczało w roku szkolnym 1999/2000 do szkół polskich²⁹. Jeżeli w 1988 r. uczniowie ci stanowili jedynie 25%, to w 2000 r. ponad 60%³⁰. Potrzeba posyłania dzieci do szkół z ojczystym językiem nauczania, która została podyktowana odrodzeniem świadomości narodowej na początku lat 90., była spełnieniem marzeń wielu Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie. Coraz więcej uczniów polskiego pochodzenia przechodziło z klas rosyjskich i litewskich do polskich. Liczba uczniów i szkół polskich wzrastała, ale praktycznie bez zmian pozostawały struktury oświatowe. Szkoły z polskim językiem nauczania prawie całkowicie były pozbawione specjalistycznej literatury metodycznej i materiałów dydaktycznych.

Na początku XXI w. na Litwie działały 122 szkoły z polskim językiem nauczania, wśród których było 40 szkół średnich, jedno gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Wilnie oraz szkoły podstawowe i początkowe.

Zatwierdzone 16 stycznia 2002 r. przez litewskie Ministerstwo Oświaty założenia edukacji mniejszości narodowych³¹ przewidywały m.in. rezygnację z tłumaczenia podręczników dla dwóch najstarszych klas (XI–XII) szkół mniejszości narodowych oraz podejmowanie de-

---

²⁹ *Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje* (Mniejszości narodowe w Republice Litewskiej), „LR Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas” (Departament ds. Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa RL), Vilnius 1992, s. 24.

³⁰ Józef Kwiatkowski, Jarosław Wołkonowski, *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970–2002*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, tom 1, 2001/2002, s. 23.

³¹ *Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų* (O regulaminie oświaty mniejszości narodowych), rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki RL z dnia 16 stycznia 2002 r., V.Ž. (Valstybės žinios), 2002, nr 3.

cyzji w sprawie wyboru egzaminu maturalnego z języka ojczystego w szkołach mniejszości narodowych przez maturzystów, a nie przez rady szkoły. Realizowana na Litwie reforma szkolnictwa z 2003 r.³² nałożyła na szkoły podstawowe obowiązek tworzenia pracowni specjalistycznych (informatycznych, fizycznych, chemicznych itd.), niewywiązanie się z tego obowiązku groziło likwidacją szkoły. Większość szkół polskich stanowiły szkoły podstawowe, które miały spore braki w wyposażeniu dydaktycznym. Placówkom tym brakowało m.in. polskich książek – aktualnych wydawnictw encyklopedycznych, atlasów i słowników, lektur szkolnych, beletrystyki współczesnej oraz podręczników. W szkołach polskojęzycznych część podręczników była w języku polskim, ale musiały to być podręczniki wydane na Litwie i zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty i Nauki RL. Problem polegał na tym, że nakłady polskich podręczników były znacznie mniejsze niż litewskich, a więc ich koszt odpowiednio wyższy. Różnicę wydatków pokrywali rodzice.

Na początku XXI w. system finansowania oświaty na Litwie wyraźnie dyskryminował polskie szkoły. Przez cztery lata (1996–2000)³³ w polskich szkołach, które podlegały samorządom, otrzymano ok. 3 litów na posiłek dla jednego dziecka, podczas gdy w tych samych rejonach szkoły litewskie, podlegające bezpośrednio powiatom, otrzymywały 4,5 lita na jednego ucznia. Kilkadziesiąt litewskich szkół na Wileńszczyźnie utrzymywanych ze środków państwowych było dobrze wyposażonych, zadbanych, ale w wielu przypadkach prawie pozbawionych uczniów, gdyż działały one w miejscowościach zamieszkałych prawie wyłącznie przez Polaków. Pomimo znacznych nakładów finansowych, komfortowych warunków nauczania, lepszych i obfitszych posiłków – rodzice woleli posyłać dzieci do szkół polskich. Stąd też w wielu miejscowościach dochodziło do „walki” nawet o pojedynczych uczniów. Niestety, byli rodzice, którzy ulegali takiej presji, robiąc przy tym „niedźwiedzią” przysługę swojemu dziecku. Dzieci z rodzin polskich nie radziły sobie w litewskich szkołach. Prawie połowa z nich nie była w stanie zdać matury, tylko niewielki odsetek dostawał się na studia.

---

³² *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas* (Ustawa o oświacie Republiki Litewskiej), Nr. IX-1630, 2003.06.17, *Žin.* (Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios), 2003, Nr. 63-2853 z dnia 28 czerwca 2003 r.

³³ Adam Bekisz, *(Nie) zrzeczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska”, nr 1, 2000, s. 15.

Zakończenie

Inwestycja władz litewskich w szkoły polskie, w porównaniu ze szkołami litewskimi, była znikoma. Finansowane wyłącznie przez samorządy, które nigdy nie miały za wiele pieniędzy, stawały się mniej atrakcyjne i nowoczesne. Brakowało funduszy na remonty, na zakup nowych mebli i pomocy dydaktycznych. Obecnie szkoły polskie na Litwie mają przyzwoicie wyposażone pracownie przedmiotowe, sprzęt audio i wideo, komputery, nowe meble. Przeprowadzono renowację wielu budynków szkolnych. Nieoceniona jest w tym pomoc stowarzyszeń, fundacji i darczyńców z Polski. Jednakże tego wsparcia nadal brakuje.

Przez wszystkie lata istnienia na Litwie szkół i klas polskich w szkołach innojęzycznych nauczyciele, a w szczególności poloniści, przykładali ogromną wagę do kształcenia języka, kultury polskiej i patriotyzmu. Uczniowie szkół polskich są dumni z tego, że znają historię swojego narodu, szcżą się wybitnymi rodakami, pielęgnują tradycje narodowe, są Polakami.

Intensywna promocja szkoły litewskiej powoduje, że coraz więcej uczniów klas polskich zaczyna się wahać nad słusznością wyboru szkoły. Brak uczniów w szkole – to zwiastun jej nieuchronnej likwidacji. Brak szkoły – to powolne umieranie polskości na terenie Wileńszczyzny.

Bibliografia

Akty prawne, dokumenty

- 1) *Direktoriusis įsakymų knyga*, VPUA (Vilniaus Pedagoginio Universiteto Archyvas), NVMIF (Naujosios Vilnijos Mokytojų Instituto Fakultetas), f. 2, ap. 2, b. 43, įsak. Nr 47.
- 2) *Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų*, rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki RL z dn. 16 I 2002 r., V.Ž. (Valstybės žinios), 2002, nr 3.
- 3) *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*, nr IX-1630, 2003.06.17, Žin. (Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios), 2003, nr 63-2853 z dn. 28 VI 2003 r.
- 4) Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl moksleivių kėlimo į aukštesnę klasę tvarkos, V.Ž. (Valstybės žinios), 1999, nr 86.
- 5) *Lietuvos švietimo koncepcija*, Lietuvos Respublikos Kultūros ir Švietimo Ministerija, Vilnius 1992, <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm> [dostęp: 29.03.2017].

- 6) *Mokyklos su dėstomąją lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimai dėl padieties buvusiam Vilniaus Krašte*, Lietuvos Ypatingasis Archyvas (LYA), f. 16895, ap. 2.
- 7) *Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje*, LR Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Vilnius 1992, s. 24.
- 8) *Tautinių mažumų sekmadieninės mokyklos, mokslo metai 1998/99*, Lietuvos Respublikos vyriausybės tautinių mažumų įstatymas, Žin. (Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios), 1991, nr 4-117.
- 9) *Zatwierdzony uchwałą prezydium Litewskiego Funduszu Kultury, protokół nr 6 z dn. 16 VI 1988 r. Statut Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie*, „Czerwony Sztandar”, 9 września 1988.

Opracowania

- 10) Balcewicz Zbigniew, *Sześć i pół roku pomiędzy młotem a kowadłem*, „Kurier Wileński”, 30.06.2003.
- 11) Banaitis Valdas, *Kaip įveikti tą, kas skiria lietuvių nuo kitakalbio?* (Jak zwalczyć to, co różni Litwiną od mówiącego w innym języku?), „Lietuvos rytas”, 11.02.1998.
- 12) Bekisz Adam, *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska”, nr 1, Warszawa 2000, s. 15.
- 13) Eberhardt Piotr, *Przemiany narodowościowe na Litwie w XX w.*, „Przegląd Wschodni”, 1991, t. I, z. 3, s. 470-485.
- 14) Lisiewicz Janina, *Szkoła bez większych zmian*, „Kurier Wileński”, nr 165, 1992.
- 15) Janawiczienė Czesława, *W mundurkach czy bez?*, „Kurier Wileński”, nr 182, 1992.
- 16) Kairiūkštytė Nastazija, *1956 m. rūpesčiai dėl Lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte*, „Kultūros barai”, Vilnius 1989, nr 8, s. 45–55.
- 17) Kamilewicz-Rucińska Danuta, *Być nauczycielem Polakiem na Litwie. Kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)*, Olsztyn 2010.
- 18) Kamilewicz-Rucińska Danuta, *Instytut Nauczycielski – miejsce odrodzenia inteligencji polskiej na Litwie*, „Studium Vilmense A”, vol. 12, Vilnius 2015, s. 106–110.
- 19) Kwiatkowski Józef, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys, Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, pod red. Jana Sienkiewicza, Wilno 2009.
- 20) Kwiatkowski Józef, Wołkonowski Jarosław, *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970–2002*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, tom 1, 2001/2002, s. 21–30.
- 21) Kucharczyk Grzegorz, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, <http://nck-prod.laboratorium.ee/media/attachments/273523/deportacje> [dostęp: 13.03.2017].
- 22) Kuźmo Ryszard Jan, *Starsza generacja polskiej inteligencji wileńskiej promotorem tradycji i kultury polskiej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, t. III, Wilno 2004, s. 136–140.
- 23) Mikłaszewicz Irena, *Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija”, 2007, t. XIV, s. 175–183.

- 24) Srebrakowski Aleksander, *Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944–1991*, „Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu”, pod red. Jana Mazura, Lublin 1992, 60–70.
- 25) Uszpalewicz Eugeniusz, *Więcej uwagi szkołom z polskim językiem wykładania*, „Czerwona Gwiazda”, 06.05.1953, nr 106.

Fight for Polish education in Lithuania (1945–2000)

Summary

The culture of the Polish minority is an integral part of Lithuanian culture, which is why Polish education is considered in the general context of education in Lithuania. In the second half of 20th century, Polish education had to fight two enemies. For its survival and existence, it fought against Russification and Lithuanization – and this is still actual.

After joining Union of Soviet Socialist Republics by Lithuania, the Russian language in all national republics became basic and official language just in first post-war years. Polish schools began to close regularly, and Poles were forced to send their children to Russian schools, because that language was more understandable for them.

The extraordinary activity and determination of parents-Poles, who through requests and complaints addressed to Central Committees in Vilnius and Moscow, fought for the possibility for their kids to learn in mother tongue language – Polish, caused intervention of the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks). Ultimately, the Moscow authorities did not dare to ignore the needs of such a large and compact minority in this country, and the Lithuanian authorities had to allow the opening of Polish schools in municipalities, where Polish population predominated. In the years 1950–1952, 297 schools changed the teaching language into Polish; at 33 schools with Lithuanian and Russian language, parallel Polish classes for pupils of Polish nationality were opened.

Due to the influence of Lithuanian intelligence opposition, which was outraged at the “Polonization” of the Vilnius region, which (in their opinion) true Poles left during the repatriation, and stayed only people who spoke Polish under the influence of reactionary forces of the Church and the landowners, just after five years number of Polish schools dropped.

In the 1960s and 1970s, there were more than 300 Polish schools in Lithuania, in Nowa Wilejka there was a pedagogical school and the Polish Teachers Institute, preparing teachers for work in Polish schools.

The years of independence of the Republic of Lithuania are years of reform and continuous fight against Polish education. The reorganization of education system in the 1988/1989 year aimed, among other things, at the conversion of existing Russian-Lithuanian-Polish schools and individual classes in non-Polish schools into Lithuanian schools, also at the conversion of Polish classes teaching Polish in Lithuanian schools into Lithuanian classes with Polish as a foreign language, as well as opening of Lithuanian schools in the villages, where Polish people population predominated.

After 1990 schools subordination has been diversified – Polish and Russian schools have gone to the discretion of local government, and the Lithuanian ones – to the central

government; since 1999 the accreditation of schools has been introduced. This did not change the fact that if in 1988 about 25% of children from Polish families were learning in Polish schools, in 2000 there were over 60% of them. The need to send their children to schools where subjects are taught in their mother tongue language, was dictated by the revival of national consciousness of Poles along with the revival of national consciousness of Lithuanians.

Entering the 21st century, there were 122 schools with Polish language of instruction in Lithuania, including 40 high schools, one A. Mickiewicz gymnasium in Vilnius, as well as primary schools and initial schools. Contemporary Polish education in Lithuania meets all the criteria, and a high level of education is being proved by the results of the high school examinations and by continuation of education at universities.

Keywords: Polish schools, Russification, Lithuanization

Kova dėl švietimo lenkų kalba Lietuvoje (1945–2000)

Santrauka

Lenkų tautinės mažumos kultūra yra neatsiejama lietuvių kultūros dalis, todėl švietimo lenkų kalba apžvalga atlikta bendrame Lietuvos švietimo kontekste. Antrojoje XX a. pusėje lenkų švietimas privalėjo nugalėti du priešininkus. Dėl savo išlikimo ir egzistencijos kovojo su rusifikacija ir lituanizacija. Su pastarąja kovoja iki šiol.

Lietuvai įstojus į Tarybų sąjungą, rusų kalba tapo pagrindine ir oficialia kalba jau pirmaisiais pokario metais. Lenkiškos mokyklos buvo uždaromos, o lenkai buvo priversti savo vaikus leisti į rusų mokyklas, kadangi ši kalba buvo jiems labiau suprantama.

Nepaprastas aktyvumas bei ryžtas tėvų-lenkų, kurie prašymais ir skundais, nukreiptais į partijų centro komitetus Vilniuje ir Maskvoje, kovojo dėl teisės savo vaikams mokytis gimtąja lenkų kalba, pažadino Komunistų partijos centro komitetą. Galiausiai Maskvos valdžia nesiryžo ignoruoti tokio stipraus ir vienminčio tautinės mažumos sambūrio Lietuvoje reikalavimų ir vietos vyriausybė buvo priversta steigti lenkiškas mokyklas vietovėse, kuriose didžiąją dalį gyventojų sudarė lenkų tautinės mažos atstovai. 1950–1952 m. 297 mokyklos pakeitė ugdymo kalbą į lenkų, 33 mokyklose šalia klasių su lietuvių ir rusų dėstomomis kalbomis atsirado ir lenkų tautybės mokiniams skirtos klasės su lenkų dėstomąja kalba.

Dėl lietuvių inteligentijos, įsitikinusių, kad tikrieji lenkai išvyko iš šalies repatriacijos metu, o liko tik katalikų bažnyčios įtakoje esantys lenkakalbiai gyventojai, pasipriešinimo bei pasipiktinimo Vilniaus krašto „polonizacija“, jau po penkerių metų lenkų mokyklų skaičius pradėjo mažėti.

60-aisiais ir 70-aisiais m. Lietuvoje veikė daugiau kaip 300 lenkiškų mokyklų, Naujojoje Vilnioje veikė pedagoginė mokykla ir lenkų mokytojų institutas, ruošiantis mokytojus darbui lenkų mokyklose.

Nepriklausomos Lietuvos metai – tai reformų ir nuolatinio švietimo lenkų kalba naikinimo laikotarpis. Vienas iš 1988–1989 m. švietimo sistemos reorganizacijos tikslų buvo pertvarkyti veikiančias trikalbes lietuvių-rusų-lenkų mokyklas bei atskiras lenkų klases nelenkiškose mokyklose į lietuviškas, o lenkų kalbos mokymą jose vietoj gimtosios į užsienio kalbos mokymą. Lietuviškas mokyklas imta steigti vietovėse, kuriose

daugumą gyventojų sudarė lenkai. Po 1990 m. suskirstytas ir mokyklų pavaldumas – lenkų ir rusų mokyklos priskirtos savivaldybėms, o lietuvių – vyriausybei; nuo 1999 m. įvesta mokyklų akreditacija. Tačiau tai nepakeitė fakto, kad, jeigu 1988 m. lenkiškose mokyklose mokėsi apie 25 proc. vaikų iš lenkiškų šeimų, tai 2000 m. jų buvo daugiau kaip 60 proc. Poreikis leisti vaikams į mokyklas, kuriose dėstoma gimtąja kalba, buvo nulemtas visų pirma lenkų tautinės savimonės atgimimo, kuris lydėjo ir lietuvių tautinės savimonės atgimimą.

XXI amžiaus pradžioje Lietuvoje veikė 122 mokyklos su lenkų dėstomąja kalba, iš jų 40 vidurinių mokyklų, viena A. Mickevičiaus gimnazija Vilniuje bei pradinės ir pagrindinės mokyklos. Dabartinis ugdymas lenkų kalba Lietuvoje atitinka visus kriterijus, jo aukštą mokymo lygį liudija brandos egzaminų rezultatai bei mokymosi tęsimas aukštesiose mokyklose.

Raktažodžiai: lenkų mokyklos, rusifikacija, lituanizacija

Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000)

Streszczenie

Kultura polskiej mniejszości narodowej stanowi integralną część litewskiej kultury, dlatego też oświata polska jest rozpatrywana w ogólnym kontekście oświaty na Litwie. W drugiej połowie XX wieku szkolnictwo polskie musiało walczyć o swoje przetrwanie początkowo z rusyfikacją, później zaś (faktycznie do dziś) z lituanizacją.

Po włączeniu Litwy w skład ZSRR język rosyjski już w pierwszych latach powojennych we wszystkich republikach związkowych stał się językiem podstawowym i oficjalnym. Szkoły polskie zaczęto nagminnie zamykać, a Polacy zmuszeni byli posyłać swoje dzieci do szkół rosyjskich, ponieważ ten język był dla nich bardziej zrozumiały.

Niezwykła aktywność i determinacja rodziców Polaków, którzy pisząc prośby i skargi do komitetów centralnych w Wilnie i Moskwie, walczyli o możliwość pobierania nauki przez ich dzieci w języku ojczystym – polskim, spowodowały interwencję KC WKP(b). Ostatecznie władze moskiewskie nie odważyły się zignorować potrzeb tak dużego i zwarteo skupiska mniejszości narodowej w tej republice i władze litewskie musiały zezwolić na otwieranie szkół polskich w miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska. W latach 1950–1952 w 297 szkołach wprowadzono język polski jako wykładowy, natomiast w 33 szkołach z litewskim i rosyjskim językiem nauczania zostały otwarte klasy polskojęzyczne dla uczniów narodowości polskiej.

Już po pięciu latach nastąpił spadek liczby szkół polskich w wyniku sprzeciwu inteligencji litewskiej, która oburzała się na „polonizację” Wileńszczyzny, gdyż (jej zdaniem) prawdziwi Polacy wyjechali podczas repatriacji, pozostali zaś jedynie ludzie mówiący po polsku, którzy są pod wpływem sił reakcyjnych Kościoła i obszarników.

W latach 50. i 60. na Litwie istniało ponad 300 polskich szkół, w Nowej Wilejce działały Szkoła Pedagogiczna i Polski Instytut Nauczycielski, przygotowujące nauczycieli do pracy w szkołach polskich.

Lata niepodległej Republiki Litewskiej to lata reform i ciągłego zwalczania szkolnictwa polskiego. Reorganizacja oświaty w 1988/1989 r. szk. polegała, między innymi, na przekształcaniu istniejących szkół rosyjsko-litewsko-polskich oraz poszczególnych

klas polskich w szkołach niepolskich w litewskie i nauczaniu języka polskiego w nich jako obcego, a także otwieraniu szkół litewskich w miejscowościach, gdzie znacznie przeważała ludność polska. Po roku 1990 zróżnicowano podporządkowanie szkół – polskie i rosyjskie szkoły odeszły do gestii samorządowych, a litewskie – rządowych; od roku 1999 została wprowadzona akredytacja szkół. Nie zmieniło to faktu, że jeżeli w 1988 r. w szkołach polskich uczyło się około 25% dzieci z rodzin polskich, to w 2000 roku było ich ponad 60%. Potrzeba posyłania dzieci do szkół, w których przedmioty wykłada się w języku ojczystym, podyktowana była odrodzeniem świadomości narodowej Polaków wraz z odrodzeniem świadomości narodowej Litwinów.

Na początku XXI w, na Litwie działały 122 szkoły z polskim językiem nauczania, wśród których było 40 szkół średnich, jedno gimnazjum im. A. Mickiewicza w Wilnie oraz szkoły podstawowe i początkowe. Współczesne szkolnictwo polskie na Litwie spełnia wszystkie kryteria, a o wysokim poziomie nauczania świadczą wyniki egzaminów maturalnych i kontynuacja nauki na uczelniach wyższych.

Słowa kluczowe: szkoły polskie, rusyfikacja, lituanizacja